

Centru și periferie. Complexul scriitorului periferic în cultura română în anii 1990 și 2000.

Trei studii de caz

CĂTĂLIN STURZA¹

Atunci când vorbim despre complexul scriitorului periferic în cultura română, în anii 1990 și 2000, putem ușor să ne imaginăm că vorbim, practic, despre toată cultura română. Complexul periferiei caracterizează, mai mult sau mai puțin, cultura română de după Revoluția din decembrie 1989 la toate nivelurile și se manifestă sub câteva forme primare: complexul periferiei culturii române față de cultura occidentală; complexul periferiei provinciei față de centru (reprezentat de București și de viața literară și culturală a capitalei²); complexul periferiei diasporei față de cei care trăiesc și scriu în București (sau „în țară”).

Premise – o periferie „pozitivă”

În vreme ce relația scriitorului de provincie cu grupările literare „din București” pare a fi cea mai tipică – și prima care ne vine în minte – atunci când ne gândim la un „complex al periferiei”, nu o să abordez, în cele ce urmează, problema acestei relații. Ea merită un studiu separat – care ar observa câteva dintre nenumăratele grupări și reviste provinciale și ar discuta raportarea lor polemică, problematică la București și la cultura „de la centru”.

Voi trece în revistă, în acest articol, alte cazuri – sau modele – de marginalitate și voi încerca să nuanțez raportarea periferiei la centru, dincolo de „complexul” sau de „inferioritatea” provincială clișeistică, atât de tipică și, totodată, atât de dăunătoare vieții literare, în anii 1990 și 2000. Voi încerca să arăt, în cele ce urmează, că (1) marginalitatea – sau periferia – poate lua câteva forme distincte, diferite de cea a simptomatului „complex de inferioritate”, forme care pot fi conotate pozitiv, în contextul vieții culturale a cetății, și (2) voi discuta trei dintre aceste forme, prin intermediul a trei scurte „studii de caz”.

În partea de concluzii a articolului, voi scoate în evidență părțile care pot fi conotate pozitiv – sau potențialele avantaje – ale acestui tip de marginalitate în viața de creație a unui scriitor și în raportarea sa la lumea culturală „de la centru”.

---

¹ Acest articol este susținut de Programul Operațional Sectorial de Dezvoltare a Resurselor Umane (SOP HRD), finanțat de Fondul Social European și de Guvernul României, în cadrul contractului cu numărul SOP HRD/159/1.5/S/136077. Articolul a fost prezentat în cadrul sesiunii „Egalitatea de șanse în spațiul cultural european”, care a avut loc pe 26 iunie la Casa Academiei Române, în cadrul programului mai sus menționat.

² Puternică, în special, prin revistele culturale din București (precum „România literară”), încă foarte influente în anii 90, prin prezența unor nuclee sau grupări de scriitori și de profesori universitari bucureșteni despre care putem spune că monopolizează toate marile dezbateri ale perioadei, și chiar prin concentrarea, la București, a principalelor case editoriale – a caselor editoriale vizibile –, a acelor case editoriale care au rețele de distribuție naționale; astfel, a publica „la București” echivalează cu a exista, ca scriitor, în această viață literară.

Trei posibile raportări la periferie

Pentru că tema cercetării mele postdoctorale este axată pe anii 1990 și 2000, îmi voi căuta exemplele în această perioadă – și în perioada imediat anterioară³. Voi discuta despre trei tipuri de periferie sau, mai precis, de raportare periferică la lumea culturală, pe care le voi numi „periferia de frondă”, „periferia retractilă” și „periferia autoreferențială”. Detalez, în cele ce urmează, cele trei tipuri de periferie prin câte unul sau două modele.

Periferia de frondă. Alexandru Mușina

1.. Încă din anii '80, în plină afirmare a curentului postmodern românesc, unii dintre tinerii scriitori care ajunseseră să ocupe centrul scenei culturale de atunci au făcut un pas înapoi, pornind pe o cale a unei duble retrageri: pe de o parte, o retragere prudentă din gruparea postmodernă, prin delimitarea față de discursul oficial al acesteia și, pe de altă parte, o retragere din viața literară a capitalei spre mediul mai izolat, dar și mai liniștit al lumii culturale de provincie. Unul dintre acești tineri este Alexandru Mușina, unul dintre poeții importanți, la începutul anilor 80, ai renumitului Cenaclu de Luni și, totodată, unul dintre primii teoreticieni ai noii grupări – și apoi mișcări – postmoderne românești.

Alexandru Mușina se va delimita, ulterior, începând cu jumătatea anilor 80, de discursul oficial al grupării 80-iste (devenită, ulterior, „gruparea postmodernă”) și va deveni principalul critic, din interior, al fenomenului postmodern românesc. În același timp, Mușina se va retrage din viața bucureșteană spre orașul natal, Brașov; aici va preda la Facultatea de Litere a Universității Transilvania și va deveni antreprenor – în domeniul editorial.

Retragerea sa va fi dublată de o critică intensă nu doar a postmodernismului și postmodernității românești (în opinia sa – concepte artificiale care ascund o formă de neasumare sau chiar de lașitate), ci și a vieții culturale și sociale românești din anii '90 și 2000. Volume precum *Scrisorile unui geniu balnear*⁴ și *Scrisorile unui fazan*⁵ sunt – așa cum s-a scris despre ele – o colecție de cazuri, de tipologii și de patologii ale vieții culturale românești.

În cazul lui Alexandru Mușina, retragerea din „centrul” vieții culturale echivalează cu luarea unei distanțe care permite o privire onestă și, totodată, fără echivocuri. Îndepărtarea de interesele „de grup”, tăierea unei părți a legăturilor cu mediul cultural „de la centru” permit exprimarea unor opinii oneste care, altfel, nu ar putea să fie vreodată exprimate; o distanță geografică devine, așadar, totodată, o distanță critică. Voi numi această marginalitate căutată – această automarginalizare pe care o ilustrează „cazul” Alexandru Mușina – modelul „periferiei de frondă”.

³ Acest lucru nu înseamnă că astfel de exemple nu se găsesc, în literatura română, și în anii anteriori. În anii 70, de pildă, scriitorii „Școlii de la Târgoviște” reprezintă un exemplu de marginalitate asumată care ar fi interesant de discutat, într-un alt studiu de caz.

⁴ Editura Aula, Brașov, 2007

⁵ Editura Cartier, Chișinău, 2006

Voi reveni, spre finalul articolului, cu un exemplu concret, pentru a vedea ce formă poate să ia, concret, această critică a „periferiei de frondă”.

Periferia retractilă. Filip Florian

2. În anii '90 și 2000 o generație nouă de scriitori intră pe scena literară. Dintre aceștia, unul dintre cei mai apreciați este Filip Florian; născut în 1968, în București, Filip Florian⁶ debutează, relativ târziu, cu *Degete mici*⁷, în 2005. Romanul său se bucură de o foarte bună primire a criticii și este recompensat, printre altele, cu Premiul Uniunii Scriitorilor pentru cel mai bun debut în proză. Același roman este numit, totodată, de critică și de presă „cel mai bun debut din anii 2000”. Totuși, la acest roman se va mai adăuga – până în prezent – numai două titluri: primul trei ani mai târziu, *Zilele regelui*⁸, în 2008, iar al doilea șapte ani mai târziu, *Toate bufnițele*⁹, în 2012. Mai scrie, alături de fratele său, Matei Florian, un roman „la patru mâini” – *Băiușii*¹⁰, în 2006.

În lumea literară românească, Filip Florian este o figură atipică: refuză aparițiile publice și lansările de carte, evită interviurile și are, în plus, reputația că trăiește din scris, retras undeva „la țară”, la Sinaia. În interviurile (relativ rare) pe care le acordă declară, invariabil, că este „un om unilateral”, că simte „o nevoie stupidă de a face totul cât mai bine”¹¹ și că este preocupat să fie „extrem de mulțumit” de ceea ce face¹², fără să-și pună problema cantității – sau a timpului.

Pentru Filip Florian, retragerea din fața reflectoarelor lumii culturale pare a fi, alături de retragerea din zgomotul mass-media și de retragerea geografică, din București, condiția (sau: suma de condiții) pentru a se putea ocupa de scris: și nu orice fel de scris, ci unul „de calitate”, documentat, îngrijit, așezat. E un model retractil care pare a se regăsi în viața unuia dintre personajele sale din romanul *Toate bufnițele* – Luci: de profesie meteorolog, Luci se retrage la o stație din munți însoțit doar de bătrânul său câine, Zuri, pentru a se bucura de singurătate și pentru a-și depăna, în tihnă, amintirile, într-un jurnal.

Acest model ilustrat de Filip Florian, care presupune renunțarea la o profesie solicitantă și la viața „de Capitală” pentru a spori autenticitatea – și calitatea – literaturii (o literatură bazată pe o muncă asiduă de documentare, dar și pe întâlnirea cu sine însuși), îl voi numi „periferie retractilă”.

---

⁶ Scriitorul este strănepotul lui Ioan Slavici; absolvent al Facultății de Geologie, lucrează, până în 1999, în presă – întâi este redactor la revista Cuvântul, apoi este corespondent al posturilor de radio Europa Liberă și Deutsche Welle.

⁷ Editura Polirom, 2005

⁸ Editura Polirom, 2008

⁹ Editura Polirom, 2012

¹⁰ Editura Polirom, 2006

¹¹ Filip Florian, scriitor: „Dacă trăiești intens scrisul, ajungi secat”, în „Adevărul”, 13 septembrie 2012

¹² „Viata e in alta parte, nu in gazetarie”. Interviu cu Filip Florian, în „Observator cultural”, Nr. 271, iunie 2005

Periferia autoreferențială. Livius Ciocârlie

3. Născut la Timișoara, Livius Ciocârlie va veni în București pentru a urma cursurile Facultății de Litere (pe care o absolvă în 1958); după încheierea studiilor universitare se întoarce în orașul natal unde va lucra ca bibliotecar, profesor de liceu și muzeograf. În 1963 își începe cariera academică, devenind asistent la Catedra de limba și literatura franceză a universității din Timișoara; în 1990 va deveni profesor, în cadrul aceleiași universități. Va petrece, apoi, patru ani la Universitatea din Bordeaux, în calitate de profesor invitat, iar, după alți șase ani petrecuți la Timișoara, din anul 2000 se stabilește în București.

Livius Ciocârlie este unul dintre puținii scriitori ai generației sale a cărui carieră – atât de critic literar, cât și de eseist și de prozator – nu este întreruptă sau trimisă în plan secund după Revoluția din 1989; Ciocârlie publică, și în anii 1990 și 2000, cu aceeași regularitate atât studii critice (seria dedicată *Caietelor lui Cioran* cuprinde două volume, la Editura Humanitas, în 2000 și 2007), cât, mai ales, jurnale și eseuri: nu mai puțin de 12 titluri, din această categorie, după 1989. Și, în ciuda revenirii la viața – și la lumea – culturală din capitală, Livius Ciocârlie nu se implică în polemicile intelectuale și culturale bucureștene și rămâne fidel temelor sale – mai toate general-umane (titlul unui volum recent, *Bătrânețe și moarte în mileniul trei*¹³, este edificator pentru predilecția scriitorului pentru marile teme ale „condiției umane) sau de inspirație autobiografică.

Într-un interviu Livius Ciocârlie declară: „Am o vorbă: eu mă simt foarte bine în București pentru că stau tot timpul acasă”¹⁴. În același interviu, după ce mărturisește, simplu, că revenirea sa în Capitală s-a datorat, în mod strict, unor motive de familie, scriitorul afirmă că în acest oraș – cu case „mult mai frumoase ca în Timișoara” – se simte „puțin străin”, și adaugă: „Iar faptul că sunt atât de retras ține de firea mea, nu de București”.

Cea mai interesantă este, însă, declarația lui Livius Ciocârlie (din interviul citat) despre lumea culturală: „Eu nu mă simt un om de cultură, nu mă simt participant. Eu fac o deosebire între creație și cultură. Creația este ceva înainte de așezarea valorilor. Cultura e făcută din valori constituite. Iar în lumea valorilor constituite nu mă simt prea bine. Pe mine mă atrage, într-o expoziție, procesul care a dus de la nimic la acel tablou. Nu mă atrag gesturile mondene de la expoziții și prefer să plec acasă.”

E un mod de a trăi în centrul lumii culturale și de a fi, în același timp, total retras din viața culturală a centrului. În sfârșit, un ultim citat din același interviu definește modelul de retractilitate al scriitorului: „Eu sunt un tip lipsit de imaginație și nu scriu decât despre ceea ce trăiesc.”

Retragerea îi permite lui Livius Ciocârlie să selecteze – și să exploreze – temele importante pentru el: acele lucruri „cu adevărat importante”, despre care ai ceva relevant de spus. Voi numi modelul ilustrat de Livius Ciocârlie „periferie autoreferențială”.

¹³ Editura Humanitas, 2005

¹⁴ „Dacă m-aș lua în serios ca scriitor, m-aș îmbolnăvi de ficat”, interviu cu Livius Ciocârlie, în „Observator cultural”, numărul 275, iunie 2005.

Critica „periferiei de frondă”. Un exemplu

Înainte de a schița câteva concluzii, voi prezenta un scurt citat dintr-un volum al lui Alexandru Mușina care definește, foarte bine, raportarea critică a scriitorului din poziția „periferiei de frondă” față de lumea culturală a „centrului”:

„Lipsa „curățeniei” din cultura română postdecembristă e (și ea) vinovată pentru penibilele «jocuri» ale unor tineri. Care tineri au crescut, volens-nolens, în «modelul» Breban, Caraion, Doinaș, Paleologu etc. Orice porcărie e motivată cumva; oricum „nu se pune”; orice ticăloșie va fi uitată, iertată, eufemizată; compromisurile (chiar cele mai penibile) „fac parte din viață”; important e unde ai ajuns și, de-sigur, «valoarea» propriei creații. Important este să ajungi la ciolan, să fii cunoscut, vizibil, să te menții în centrul atenției. Și, desigur, să ascunzi, pe cât posibil, urmele murdăriilor (ca pisica rahatul), să fii mereu lins & curat (tot ca pisica); să fii cînos și, bineînțeles, să-i sfîșii pe cei care-ți dezgroapă căcatul. Să te rușinezi, să te smerești (precum Steinhardt), ce tâmpenie! Modelul este să lovești în cel care te-a ajutat, care a avut încredere în tine, să-l bârfești, să-l torni, să-l distrugi.

Să scapi tu. Să-ți fie bine. Să reușești. (...)

Comunismul, viața în marele lagăr, ne-a deculturalizat (ne-a ticăloșit) pe toți, inclusiv pe noi, care ne credem intelectuali. Poate că merită să se treacă cu buretele peste noi dacă, pe de o parte, amînăm sine die să facem curat în casele și-n sufletele noastre, să ne smerim și, pe de altă parte, dacă vrem să uităm, să ignorăm sau să eufemizăm suferința atroce a milioane de oameni (eventual, emfaticizînd propria suferință).

Murdari, trufași & uituci. E cea mai simplă definiție a lumpenilor, a marginalilor. Ce să căutăm în trendurile culturale, intelectuale mondiale?! Dacă rădăcinile-s putrede, trunchiul uscat, iar fructele otrăvite?”¹⁵

Un asemenea discurs, care presupune o critică radicală la adresa întregii lumi culturale și a obiceiurilor ei de care toată lumea pare a se fi molipsit, mai mult sau mai puțin, nu poate fi realizat decât de pe o poziție periferică, marginală: în absența distanțării față de centru, al ieșirii (parțiale sau totale) din jocul literar și social, un asemenea discurs critic nu ar fi autentic și, cel mai probabil, nu ar fi nici posibil – fără consecințe dramatice asupra „resurselor vitale” ale scriitorului.

Câteva concluzii: periferia ca oportunitate

Cei trei scriitori pe care îi aduc în discuție nu sunt, prin valoarea operei lor, scriitori marginali: fiecare în parte este, prin opera semnată, un punct de reper în cadrul unei generații sau chiar a mai multor generații „de creație”¹⁶. Alexandru Mușina este unul dintre cei mai importanți poeți și critici ai generației ‘80 – o generație care propune, inclusiv prin Alexandru Mușina, un concept nou și

¹⁵ „Alexandru Mușina, Scrisorile unui geniu balnear (fragment)” în „Observator cultural”, Numărul 679, iunie 2013

¹⁶ Termenul este preluat de la Mircea Martin, din *Generație și creație*, Editura Pentru Literatură, București, 1969.

curajos: acela de „postmodernism românesc”; Filip Florian este considerat unul dintre cei mai importanți prozatori ai generației 2000, prozatorul care a dat cel mai bun roman de debut al anilor 2000; iar Livius Ciocârlie este un universitar cu o carieră remarcabilă și unul dintre foarte puținii scriitori ai generației sale cu o activitate constantă la masa de lucru, o activitate care nu trece pe plan secund în favoarea polemicilor din presă, după 1990.

Cu toate acestea, toți cei trei scriitori „de elită” alerg, sub o formă sau alta, marginalitatea: fie că aceasta înseamnă distanțarea fizică față de centru, față de viața literară și culturală a Bucureștiului (în toate cele trei cazurile: al Alexandru Mușina, al lui Filip Florian și al lui Livius Ciocârlie), fie că înseamnă distanțarea față de polemicele și de disputele „actualității culturale” (în cazul lui Filip Florian și al lui Livius Ciocârlie) și concentrarea asupra unor teme situate, cumva, deasupra realității imediate (în cazul lui Filip Florian foarte atrăgătoare sunt temele istorice; în cazul lui Livius Ciocârlie atrăgătoare sunt cele general-umane și autobiografice).

Așadar, iată două puncte de intersecție ale celor trei mici „studii de caz”: discutăm despre intelectuali – și scriitori – non-marginali care aleg, de bună voie, marginalitatea. De ce ar face un intelectual acest lucru, când un intelectual-scriitor ar trebui să se hrănească din recunoașterea publicului, a criticilor și a confracților? De ce să fugi de lumina reflectoarelor atunci când această lumină ar trebui permanent căutată – și permanent curtată?

Voi formula trei posibile răspunsuri la această întrebare.

i.. Primul răspuns, pe care îl oferă cei trei scriitori, la unison, este simplu: căutarea – și curtarea – acestei lumini a reflectoarelor este o pierdere de timp, atunci când pe primul plan se află activitatea „la masa de lucru”. Scrisul, literatura sunt prioritare; nu poți scrie, nu poți să „stai bine la masă” dacă pierzi timp căutând, zi de zi, atenția și lumina reflectoarelor.

ii.. Distanțarea față de centru, când este concomitent geografică și emoțională, când nu presupune doar retragerea „la țară” (sau în provincie – sau la Paris), ci și decuplarea de la „zgomotul și furia” lumii culturale oferă prilejul de a face lucrurile serios – de a face lucrurile „cât mai bine”, cum arată Filip Florian.

iii..În sfârșit, distanțarea față de centru, când este doar geografică, oferă prilejul unui catharsis emoțional, a reorientării emoțiilor spre o critică mai autentică – și mai radicală – a moravurilor lumii culturale. „Important este să ajungi la ciolan, să fii cunoscut, vizibil, să te menții în centrul atenției.” – scrie Alexandru Mușina. Nu poți reclama aceste obiceiuri atât timp cât rămâi, tu însuși, în centru – și în centrul atenției.

Distanțarea și marginalitatea căutate pot fi, așadar – în cazul unor scriitori valoroși, dublați de „conștiințe mari” – prilejuri de limpezire a temelor importante, de perfecționare a creației, de clarificare a opticii morale și de catharsis emoțional.

Poziția periferică nu e, neapărat, un handicap. Ea poate fi, în contextul potrivit, o mare oportunitate.

„Murdari, trufași & uituci. E cea mai simplă definiție a lumpenilor, a marginalilor.” – scria Alexandru Mușina. A alege, de bună voie, marginalitatea: este, poate, singurul mod de a nu fi un marginal.

BIBLIOGRAFIE:

- Alexandru Mușina, *Scrisorile unui fazan*, Editura Cartier, Chișinău, 2006
- Alexandru Mușina, *Scrisorile unui geniu balnear*, Editura Aula, Brașov, 2007
- „Alexandru Mușina, *Scrisorile unui geniu balnear* (fragment)”, în „Observator cultural”, Numărul 679, iunie 2013
- Filip Florian, *Degete mici*, Editura Polirom, Iași, 2005
- Filip Florian, Matei Florian, *Băiuștii*, Editura Polirom, Iași, 2006
- Filip Florian, *Ziua regelui*, Editura Polirom, Iași, 2008
- Filip Florian, *Toate bufnițele*, Editura Polirom, Iași, 2012
- Filip Florian, scriitor: „Dacă trăiești intens scrisul, ajungi secăt”, în „Adevărul”, 13 septembrie 2012
- „Viata e în alta parte, nu în gazetarie. Interviu cu Filip Florian”, în „Observator cultural”, Nr. 271, iunie 2005
- Livius Ciocârlie, *Bătrânețe și moarte în mileniul trei*, Editura Humanitas, București, 2005
- „Dacă m-aș lua în serios ca scriitor, m-aș îmbolnăvi de ficat”, interviu cu Livius Ciocârlie, în „Observator cultural”, Nr. 275, iunie 2005.
- Mircea Martin, *Generație și creație*, Editura Pentru Literatură, București, 1969

